

Fascinerende KLOKKEN

Dertig automatische klokken uit de renaissance: dat krijgen we te zien op deze buitengewone tentoonstelling. Niet alleen zijn klokken van dit type zeldzaam, ze zijn ook prachtig. De meeste werden gemaakt in Augsburg, een stad in Beieren die vroeger beroemd was om zijn fraaie klokken.

TEKST: ANNE HUSTACHE

Ogen die van links naar rechts rollen, armen die een ketting in beweging brengen, muilen die opengaan ... Een levenloos voorwerp laten bewegen heeft de mens altijd gefascineerd. Reeds in de 3e eeuw v.C. schreef de Griekse wetenschapper en werktuigbouwkundige Philon van Byzantium een verhandeling over automaten en twee eeuwen later maakte wis- en natuurkundige Hero van Alexandrië ze dus, wellicht meer om zijn theorieën in de praktijk uit te testen dan om er iets moois van te maken. Naar verluidt zou hij enkele hydraulische automaten hebben gemaakt die zijn tijdgenoten verbluften. Behalve apparaten die op lucht-, water- of stoomdruk werkten, vond hij ook apparaten uit die met behulp van een mechanisme werkten, zoals automatisch opengaande tempeldeuren of een uurwerk. Maar het was natuurlijk de ontwikkeling van de klokkenmakerij aan het einde van de middeleeuwen die zou leiden tot het ontstaan van automatische klokken. Een prachtig voorbeeld daarvan is het 'uurwerk der Drie Koningen' van de kathedraal in Straatsburg (16e eeuw). Rond het middaguur

buigen de twaalf apostelen bij het uurwerk voor Christus. De automatische klokken raakten pas goed ingeburgerd tijdens de renaissance. Ze hadden een aantal bijzondere troeven. Zo waren ze gemaakt van fraai bewerkte materialen, de uitgebeelde thema's waren origineel en natuurlijk was er ook het vernuftige mechanisme dat het uurwerk aandreef.

Horloge met beer en Turkse temmer, Augsburg (?), ca. 1580-1590, verguld brons, zilver, 33 cm hoog, 24 cm breed, 21 cm diep.

Elk uur, of op verzoek, heft de Turkse temmer zijn rechterarm op en trekt hij aan de ketting. Ook zijn hoofd en dat van de beer komen daarbij in beweging. Het strenge gezicht van de temmer, de beer die een stuk fruit in zijn muil houdt en de prachtige manen van de leeuw met doorgestoken ogen verlenen deze klok een zeer aparte expressieve kracht. Men let amper nog op de toch fraaie zilveren wijzerplaat, waarin de tekens van de dierenriem zijn gegraveerd. Het geheel rust op vier geplette stukken fruit. De klok is volledig versierd. De basis van gedreven en verguld koper omvat fraaie bloemmotieven, zoals ook te zien op de kleren van de berentemmer. De huid van de beer is dan weer sober bewerkt. Alexis Kugel: "Berenleiders zag je vrij vaak in het middeleeuwse Europa, maar een door een Turk afgerichte beer bleef een wild en gevaarlijk dier. Een en ander stond symbool voor de wankelende vrede met het Ottomaanse rijk."

Klok met lopend hert, Augsburg (?), ca. 1595-1605, verguld brons, zilver, email, ebben, 22 cm hoog, 13,8 cm breed, 9,8 cm diep.

Deze klok bevat geen automatisch mechanisme, maar leek ons te mooi om u niet te laten zien. Bovendien is het een uniek model, door die sierlijk op zijn achterpoten staande dierenfiguur van verguld gegoten brons, met zilveren siermotieven. Opvallend is ook de rechthoekige sokkel met afgestompte hoeken, belegd met ebbenfineer (sommige versierd met kleine vierkantjes van zilver en geëmailleerde uitsparingen en de grotere met een plaatje van verguld brons). Aan de ene kant heb je de zilveren wijzerplaat, versierd met vensteremail. Aan de andere kant is er het slagwerk, op dezelfde wijze versierd. Opmerkelijk is het terras van gedreven koper, bevestigd aan de bovenzijde van de basis, met daarop een paar kleine dieren van zilver: hagedissen, kikkers en slakken.

**Automaat met vrouw dienend als
glashouder, Duitsland, ca. 1630-
1640, zilver, verguld zilver, 17 cm
hoog (totale hoogte: 23 cm).**

Dit dienstmeisje van vermeil met
zilveren hoofd en armen omvat geen
uurwerk. Als een heuse automaat rijdt
ze rond op tafel, om elke gast een
vol glas te bezorgen! Dit traditionele
glas (een roemer) is met een schroef
bevestigd aan de armen van het
dienstmeisje. Een vernuftig en veilig
systeem, want je kan zonder gevaar
de figuur vastnemen en uit het glas
drinken, zonder het haar uit de handen
te moeten nemen.

Automatische klok met heraldische leeuw, Augsburg, ca. 1620, verguld brons, 29,5 cm hoog, 26 cm breed, 18,5 cm diep.

Deze indrukwekkende leeuw rolt met de ogen op het ritme van de slinger. Elk uur, of op verzoek, opent hij zijn muil per keer dat er geluid wordt. Zijn voorpoot rust op het wapenschild van een groot patriciërs geslacht uit Rome: del Bufalo de Cancellieri. De basis, waarin de klok is vevat, is versierd met marqueterie (purperhout, palmhout en filets van tin). Dit werk maakte vroeger deel uit van de collectie van Adrian Ilbert, een van de grootste verzamelaars van klokken. De meeste van zijn stukken bevinden zich nu in het British Museum in Londen. Een leeuw die een wapenschild vasthoudt, zie je vaak bij automatische klokken. Veel adellijke families wilden zo'n voorwerp in huis hebben. Op de tentoonstelling is daar trouwens een interessante versie van te zien, met een gevleugelde leeuw, het symbool van de heilige Marcus van Venetië! Wellicht was het stuk bestemd voor de Venetiaanse markt.

Toegeschreven aan Erasmus Pirenbrunner, automatische klok met olifant, Augsburg, ca. 1580-1590, verguld brons, 41 cm hoog, 39,5 cm breed, 33 cm diep.

Dit is een van de meest indrukwekkende stukken van de tentoonstelling, zowel door zijn kwaliteit als door de fantasievolle elementen: een olifant draagt een toren met daarop de wijzerplaten. Helemaal bovenaan zie je soldaten wachtlopen. De kornak is een personage van Afrikaanse origine, waarvan de ebben huid en de rode laarzen hier een fraai contrast vormen met het vergulde brons van de olifant. Het dier rolt met de ogen. Elk uur beweegt hij zijn slurf van links naar rechts, terwijl de kornak zijn drietand laat zakken. Het stuk wordt toegeschreven aan Erasmus Pirenbrunner, een meester-horlogemaker uit Augsburg. In het kasteel van Forchtenstein (Oostenrijk) is een identieke klok met olifant van hem te zien, maar dan gesigeneerd.

Automatische klok met Turk, Augsburg, ca. 1590, 39 cm hoog, diameter basis: 21 cm.

Turkse figuren kwamen vaak voor op automatische klokken die in de 16e en 17e eeuw in Augsburg werden vervaardigd. Ze wezen op de fascinatie én de angst die het Ottomaanse rijk de Europeanen inboezemde. Elk uur heft het personage, voorzien van een tulband met aigrette en een grote snor, zijn kromzwaard en beweegt hij zijn hoofd van links naar rechts. In zijn linkerhand houdt hij een stok voorzien van een ring, met daarin een beweeglijke hemelbol, versierd met gegraveerde sterren, en een horizontale band waarop de uren zijn aangeduid met Romeinse cijfers (van I tot XII). Op de ring zit een naakt kindje, met in zijn rechterhand een ijzeren bliksemstraal eindigend op een pijl, die het uur op de hemelbol aanduidt. Dit is een zeer zeldzaam klokmodel. Er zijn slechts twee andere exemplaren van bekend.

Meer weten

Bezoeken

'Un bestiaire mécanique.
Horloges à automates de la
Renaissance.'

Galerie Kugel
Quai Anatole France 25
Parijs

www.galeriekugel.com
09-09 t/m 05-11